

ПРОЕКТ “ДОГОВОРУ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ МИРУ В ХРИСТИЯНСЬКОМУ СВІТІ” ГУСИТСЬКОГО КОРОЛЯ ЇРЖІ З ПОДЕБРАД

ЛІХТЕЙ І.

Поразка таборитів у битві біля Ліпан (1434 р.) стала поворотним моментом в історії Чеської держави. Подальший хід її розвитку характеризується глибокими соціально-економічними та суспільними змінами. Посилилися позиції великих магнатів, що збагатилися за рахунок секуляризації церковних земель та захоплення королівських володінь. Не врегульованим залишалося релігійне питання, наслідком чого стало виникнення “королівства роздвоєного народу” (вислів з другої половини XV-XVI ст.) [1], тобто розкол чеської нації за конфесійною ознакою на католиків та утраквістів (чашників). Останні, незважаючи на поразку, вперто трималися своїх прав і базельських компактат [2], котрі доводилося оберігати від князівських та папських посягань. Стрижем політичного життя Чехії середини XV ст. була боротьба за централізацію й утворення станово-представницької монархії.

Після смерті в 1437 р. останнього представника династії Люксембургів на чеському троні – Сігізмунда (1436-1437), католицька знать обрала королем його зятя Альбрехта II Габсбурга (1438-1439), а гусити – тринадцятилітнього польського королевича Казимира Ягеллона. В країні почалася міжусобна війна і тільки раптова смерть Альбрехта II Габсбурга (27 жовтня 1439 р.) змусила сторони примиритися (йдеться про так званий “list mírný” від 29 січня 1440 р.) [3]. Але замість польського принца Казимира чи Альбрехтового сина Ладіслава, який народився через чотири місяці по смерті власного батька й символічно називався Погробек (тобто прийшов на світ після похорону), чехи запропонували корону баварському герцогу Альбрехту. Останній, однак, її не прийняв і в Чехії запанувало так зване “безкоролів'я” (1439-1453) [4].

У такій ситуації реальна влада на місцях належала своєрідним політичним союзам міст і шляхти, органами управління яких були сеїми-ландфрїди на чолі з красивими гетьманами. Один із них, Гінек Птачек із Пїркштейна, об'єднав під своїм керівництвом кілька областей східної Чехії, сподіваючись у майбутньому централізувати всю країну. Проте це завдання зумів реалізувати його наступник чашник Їржі з Подебрад. Він був сином гуситського гетьмана Віктора із Кунштата й Подебрад. Останній приятелював із Яном Жижкою з Троцнова, котрий, імовірно, доводився Їржі хрещеним батьком [5]. Чотирнадцятилітнім хлопчиком Їржі брав участь в історичній битві біля Ліпан, а в двадцять чотири роки (1444) став гетьманом Східночеського союзу. У вересні 1448 р. Їржі з Подебрад захопив Прагу, проголосив себе “правителем країни (spravci zeme) й почав боротьбу проти католицького угруповання, очолюваного магнатом Олдржіхом із Рожмберка. Щоправда, ця війна не принесла Їржі остаточної перемоги. Однак, виступивши проти загарбницьких устремлень феодалів-католиків, він уже в 40-х рр. XV ст. зайняв провідне становище в суспільному житті Чехії [6].

У цей час на політичній арені з'являється Ладіслав Погробек, котрий ще в травні 1445 р. був визнаний як угорський король Ласло V [7]. Будучи сином Альбрехта II Габсбурга і внуком Сігізмунда Люксембурзького, він мав усі підстави зайняти і чеський трон. Їржі з Подебрад активно підтримав кандидатуру Ладіслава Погробка. Габсбург-підліток влаштував його з кількох причин. По-перше, малолітство Ладіслава забезпечувало Їржі на деякий час фактичну владу в країні на правах королівського представника. По-друге, Ладіслав був католи-

ком, а це створювало можливість примирення з чеськими прихильниками католицької церкви. Останні вбачали у Ладіславі протывагу правителю-чашнику Їржі з Подебрад [8].

У 1451 р. чеські представники вели з імператором Священної Римської імперії Фрідріхом III (1440-1493) переговори щодо звільнення з-під його опікунства Ладіслава Погробка. Проте монарх не захотів поступитися такими повноваженнями і через своїх послів передав чеському сейму, який засідав у Бенешові, заперечну відповідь. У складі імператорської делегації був Еней Сільвіо Пікколоміні – майбутній папа Пій II (1458-1464), котрий підтвердив Фрідріхові III правдивість розмов про те, що Їржі з Подебрад є господарем становища в Чехії. В результаті цісар визнав останнього земським намісником країни. Фрідріхова підтримка дещо вплинула й на рішення квітневого 1452 р. сейму, який офіційно обрав Їржі з Подебрад правителем Чеського королівства на два роки [9].

Однак католицька опозиція, очолювана Олдржіхом із Рожмберка, й надалі продовжувала розглядати панування Їржі з Подебрад тимчасовим і очікувала слушного моменту, щоб посадити на чеський трон малолітнього Габсбурга. Невдовзі така нагода трапилась. У 1452 р. Фрідріх III поїхав до Риму на власну коронацію цісаря Священної Римської імперії. Під час його відсутності в Австрії почалися заворушення. Австрійські стани вимагали від Фрідріха III прислати до Відня їхнього герцога Ладіслава, тобто Погробка. Мимоволі монарх був змушений підкоритися і відмовитися від опікунства, а, отже, визнати і втрату влади над Австрійським герцогством [10]. Як раніше в Угорщині, так і в Австрійських землях, Ладіслав сам вступив у володіння батьківською спадщиною.

До досягнення повноліття Ладіслава Погробка згаданими територіями управляли так звані земські намісники. Ці посади займали, як правило, сильні особистості. Скажімо, в Угорщині такою людиною був румунський дворянин Янош Гуняді, а в Австрії – дядько Ладіслава по материнській лінії Олдржіх Целський (відомий також і як Ульрік Ціллей) [11]. Останній мав великий (хоча і не завжди благодатний) вплив на юного племінника. Будучи великим бонвіваном, дядько по-своєму піклувався про розваги Ладіслава: влаштовував йому королівські забави, де

не остання роль відводилася жінкам. Олдржіх робив це з єдиною метою – за будь-яку ціну прибрати до рук кермо влади над усіма землями Ладіслава [12]. Тому і не дивно, що саме з Олдржіхом Целським чеські представники у жовтні 1452 р. обговорювали питання про коронацію Погробка. На їх вимогу, Ладіслав мав бути обраний королем Чехії становими зборами, а не посісти престол як законний спадкоємець.

Весною 1453 р. Їржі з Подебрад вирушив до Відня, щоб остаточно владнати справу престолонаслідування. Погробек прийняв наведені вище умови, а також визнав Їржі “правителем землі” на наступні шість років, що було зафіксовано в таємній грамоті від 2 травня 1453 р. Відтак, 24 жовтня 1453 р. Ладіслав приїхав до Праги і через чотири дні урочисто коронувався на чеський трон [13]. Тривалі чвари та смути припинилися й у Чехії, нарешті, запанував мир і спокій. Після вступу на престол Ладіслава Погробка (1453-1457) Їржі з Подебрад і надалі зберігав свої повноваження. Він спирався на підтримку широких верств дрібної шляхти та городян, які найбільше потерпали від феодалної анархії. Союзником Їржі продовжувала залишатися й церква чашників, очолювана Яном Рокіцаною.

Поступово Ладіслав Погробек давав зрозуміти, що не управителі, а саме він є реальним володарем підвладних земель. Свідченням зростання королівської амбітності служать події в Угорщині, де після смері Яноша Гуняді (11 серпня 1456 р.) з новою силою розгорілася міжусобна боротьба. На засіданні державної ради у Футаці (жовтень 1456 р.) Ладіслав призначив земським намісником Олдржіха Целського. Перед цим (3 вересня) було створено лігу з участю Олдржіха Целського та Їржі з Подебрад, де якої приєднався і старший син Яноша Гуняді – Ласло (1433-1457). При спробі відібрати від Ласло Гуняді Белград, капітаном котрого той був, Олдржіх Целський 9 листопада 1456 р. загинув. За наказом короля, Ласло Гуняді, що став на той час головним капітаном, 14 березня 1457 р. був страчений у Буді, а його молодший брат Матяш Гурва (Корвін) – ув'язнений. Побокуючись поміж прихильників родини Гуняді, Ладіслав Погробек наприкінці травня повернувся до Відня, а в жовтні 1457 р. прибув до Праги [14]. Разом з ним, на правах бранця, також приїхав і сімнадцятилітній Матяш Корвін.

котрий у такому становищі й гадки не мав, що через кілька місяців посяде угорський трон.

У цей час Прага, столиця Ладіславових володінь, жила очікуванням дорогих гостей. Король готувався взяти династичний шлюб з французькою принцесою Мадлен Валуа. До Франції вирушило весільне посольство, в складі якого, крім чеських феодалів, були й представники угорської та австрійської знаті. Делегацію очолив Зденек Конопіштський із Штернберка. У Празі ж закінчувалися останні приготування до весільної церемонії. І серед цього пошвавлення й піднесення Ладіслав Погробек 23 листопада 1457 р. ... раптово помирає. Прагою поповзли чутки про отруєння, в чому підозрювали Їржі з Подебрад та його дружину Йогану із Рожміталя. Авторами такого твердження були, в основному, німці. Однак до прихильників цієї теорії належав і Еней Сільвіо Пікколоміні, майбутній папа римський Пій II, котрий написав "Історію Богемії" (1475). Погляд останнього не дивує: ненависть до Чехії чашників, символом якої був Їржі з Подебрад, у ті часи в католицькій Європі була дуже великою. Втім, деякі сучасні історики також звинувачують Їржі у вбивстві Ладіслава Погробка [15].

Так чи інакше, але на цей раз Їржі з Подебрад доклав максимум зусиль, аби домогтися королівського сану. До претендентів, що мали найбільші можливості посісти чеський трон, належали імператор Фрідріх III, польський король Казимир, Альбрехт Австрійський, Вільгельм Саксонський та французький принц Карл. Серед такого сузір'я титулованих осіб шанси земського намісника Їржі з Подебрад здавалися мізерними. Однак той сприймав власну кандидатуру цілком серйозно. З допомогою своєї хитрої дружини Йогани, її впливового брата Лева з Рожміталя та архієпископа Рокіцани грошима, обіцянками й подарунками Їржі завойовував прихильність виборців [16]. Крім того, він налагодив дружні стосунки з Матяшем Корвіном, котрий 24 січня 1458 р. був обраний королем Угорщини [17]. Ще наприкінці 1457 р. Їржі заручив із цим сімнадцятилітнім представником родини Гуняді свою дев'ятирічну дочку Катеріну (Кунгугу).

На боці Їржі з Подебрад виступили всі чашники, позаяк саме він міг стати гарантом виконання базельських компактат і співісну-

вання католицької та утравістської гуситської церков. Їржі також розраховував на підтримку міст та рицарства. Проте головну роль у виборчій кампанії відіграла панська курія, члени якої не мали одностайності у питанні щодо наслідника престолу. Цим і скористався Їржі з Подебрад. Найважливіші голоси кількох магнатів, зокрема Зденека зі Штернберка і Яна з Рожмберка, він мусив купити у прямому розумінні цього слова, а іншим пообіцяв не вимагати повернення захоплених ними церковних і королівських земель [18].

Нарешті, 27 лютого 1458 р. земський сейм після чотириденних дебатів обрав Їржі з Подебрад королем Чехії. Трохи згодом – 7 травня 1458 р. в присутності папського легата його було короновано [19]. Доброзичливість папи Пія II Їржі здобув, давши таємну клятву підкорятися римській курії, зберігати єдність церкви й рішуче протидіяти всілякій ересі серед своїх підданих. Як відзначає історик І. Поп, "це був один із тих компромісів, котрими так багата діяльність нового гуситського короля. Невизначеність формулювань досягнутої угоди давала можливість обом сторонам інтерпретувати її по-своєму, що згодом неодноразово викликало серйозні конфлікти" [20].

Проте папська прихильність ще не означала визнання в цілому королівстві чи за кордоном. Тому після коронації Їржі вирушив до Моравії. Міста Брно, Зноймо та ряд інших відразу відкрили йому браму. Тільки Іглава деякий час чинила опір гуситському володарю, але в листопаді 1458 р. міський магістрат також визнав його владу. Перед цим, 25 жовтня 1458 р., Їржі з Подебрад зустрівся з імператором Фрідріхом III. Останній формально вважався верховним союзником, стосовно до якого чеський король перебував у васальній залежності. Співвідношення сил було, однак, не на користь цісаря, який благав про охорону та допомогу. Не вагаючись, Їржі пообіцяв Фрідріхові III свою підтримку, чим викликав його приязнь. На Хебському з'їзді 7 квітня 1459 р. Їржі з Подебрад примирився з герцогами Саксонії Вільгельмом та Фрідріхом, що було скріплено шлюбними контрактами між їхніми дітьми [21]. Тоді ж гуситський король здобув прихильність Сілезії та Лужиці. Отже, Їржі з Подебрад зумів досить швидко домогтися визнання практично в усіх землях чеської корони. Непідлеглим на деякий час залишав-

ся лише Вроцлав, німецький патриціат якого знаходився в непримиренній опозиції до новообраного правителя. Але після переговорів 13 січня 1460 р. в Празі й це сілезьке місто визнало Їржі з Подебрад своїм королем [22].

Початок 60-х років XV ст. приніс Чехії загострення стосунків із римською курією. Гуситський рух із власною новоствореною релігійною ідеологією папа Пій II однозначно називав ересю, і активно боротися з нею належало не кому іншому як Їржі. Угода, що була досягнута задля коронації, таким чином зазнала відмінних тлумачень. Сам Їржі, як і архієпископ гуситської церкви Ян Рокіцана, сприймали утраквізм за визвану державою і католицькою церквою рівноправну й законну віру, тоді як еретичними вважалися лише окремі секти, що не домоглися легального захисту на підставі базельських компактат. З цими сектами Їржі з Подебрад вів немилосердну боротьбу. Так само він рішуче воював і з прихильниками ідеології рівності, представленими Общиною чеських братів (виникла 1457 року). Дії Їржі з Подебрад засвідчують: він чудово орієнтувався у цій складній ситуації, усвідомлюючи, що, зрештою, і католицьке, і утраквістське віросповідання повинні мати право на повноцінне існування, а надання переваги котромусь із них означає втратити владу [23].

Проте Рим не піддавався. Королеві Чехії нічого не залишалося, як вдатися в тонкощі внутрішньодержавної та міжнародної дипломатії. Їржі всіма шляхами намагався не допустити об'єднання католицької опозиції, а відтак і створення античеської коаліції європейських держав. У Європі саме на часі було питання про боротьбу з експансією Османської імперії. Визначні політичні лідери висували ідею щодо утворення єдиного військового союзу. Своєрідно й оригінально була розвинута ця слухна думка в Їржі. Разом із своїм оточенням він розробив детальний проект організації ліги християнських держав задля захисту від турецьких нападів і відстоювання миру в Європі [24].

Перша згадка, що стосується плану Їржі з Подебрад, припадає на 1461 р. У той час, коли папська курія з нетерпінням очікувала посольство гуситського короля, котре мало привезти обітницю послухності і боротьби з чашниками, до Риму був висланий закордонний радник празького двору, італієць

французького походження Антоніо Маріні. Його візит не можна назвати блискучим і вдалим. Будь-які намагання Маріні виправдати дії Їржі з Подебрад і відстояти базельські компактати наштотувалися на вперте небажання Пія II йти на компроміс. Однак заповзятий француз, зустрічаючись із папою та нав'язуючи в куріальному середовищі потрібні знайомства, зумів скористатися нагодою і вловити основний вектор зовнішньополітичної концепції папського престолу – організацію боротьби з експансією Османської імперії [25]. У листі до Їржі з Подебрад від 8 серпня 1461 р. Маріні і висловив власні міркування щодо розв'язання конфлікту з Пієм II [26]. Тут і прозвучали перші загальні думки про створення майбутнього "парламенту" (само так називав проект Антоніо Маріні).

Відомо, що ідея антитурецької коаліції панувала протягом останніх років понтифікату Пія II. У цьому контексті Маріні, очевидно, йшов йому назустріч, щоправда, у руслі тогочасної закордонної політики Їржі з Подебрад. Усвідомивши суть справи, гуситський король у прагненні зміцнити своє міжнародне становище миттєво відгукнувся на концепцію, якої папа дотримувався з такою пристрасстю. До того ж, Їржі не тільки декларував бажання взяти участь у підготовці акції, але й акцентував увагу на чеській військовій могутності та майстерності [27].

Навесні 1462 р. до Риму прибуло посольство гуситського короля, котре очолював Зденек Костка з Поступіц. У складі делегації були Прокоп з Рабштейна, магістри Вацлав Коранда молодший та Вацлав із Врбна і, звичайно, Антоніо Маріні. За традиційним старовинним церемоніалом, кожний новий чеський король мав присягнути на вірність папі. Одночасно Їржі з Подебрад хотів домогтися від римського понтифіка визнання чашників і затвердження Рокіцани празьким архієпископом. Під час аудієнції 20 березня 1462 р. Пій II заявив чеським дипломатам, що утраквізм у Базелі було дозволено лише одній генерації гуситів, а про чинність компактат побажав висловитися згодом. Сталося це 31 березня 1462 р., коли папа Пій II у присутності 4-тисячної юрби народу проголосив базельські компактати недійсними [28].

Якщо Антоніо Маріні в 1461 р. ще рахувався з римською курією як провідною си-

Маріні
кучим
виправ
зельськ
рте не
днак за
папою
довіщи
татися
вектор
ського
експан
до Їржі
і і вис
взяння
вучали
дайбут
ів про

оаліції
нтифі
ці, оче
вда, у
и Їржі
ви, гу
и своє
укнув
ався з
тільки
підго
гу на
йстер

осолю
лював
тегаці
ацлав
і, зви
йним
новий
рність
ів до
нання
зьким
резня
гатам
лише
, ком
тало
й Шу
рого
ним

раху
ю си

лоу в організації антитурецької коаліції, то після березневих подій мусив свої погляди негайно змінити. Потрібно було шукати інші шляхи для досягнення мети, але й у новій ситуації спритний француз діяв досить активно. Результатом виявилася зустріч Їржі з Подебрад та польського короля Казимира у Глогові (травень 1462 р.), яка мала стати наріжним каменем для подальших акцій щодо об'єднання християнських держав.

Зближення пражського двору з Краковом було справою не з легких. У середині XV ст. Польща почала відігравати дедалі активнішу роль у політичному житті тогочасної Європи. Про це свідчать і одруження польського короля Казимира IV (1447-1492) на Алжбеті Габсбург, дочці імператора Альбрехта II, сестрі Ладіслава Погробка. Раптова смерть останнього бездітним відкривала шлях домагань королеви Алжбеті на чеський трон, що передбачалося і шлюбним контрактом [29]. Тому в Кракові на перших порах не збиралися робити кроки, які б зміцнили позиції Їржі з Подебрад, обрання котрого викликало в Казимира та його радників неприємне здивування [30]. Потрібно визнати й той факт, що на цей час головним напрямком зовнішньої політики Ягеллонів був північний, пов'язаний з боротьбою за зміцнення позицій Польщі на Балтиці, зі спробами обмеження сфери впливу Ордену хрестоносців.

Отримуючи підтримку папської курії та імператора Фрідріха III, магістри Ордену вважалися головними провідниками їх політики в Північно-Східній Європі й дедалі менше рахувалися з економічними та політичними інтересами як Польщі, так і підпорядкованої їм Пруссії. Таке ставлення хрестоносців призвело до того, що вже в 30-40-і роки XV ст. значна частина городян і феодалів Пруссії об'єдналася в особливий союз, котрий спочатку намагався захищатися самостійно, а потім став на шлях спільної з поляками боротьби проти Ордену. В лютому 1454 р. Пруський союз звернувся до короля Казимира з проханням прийняти Пруссію до складу Польської держави, що було зроблено уже в березні виданням акту інкорпорації (включення). Після цього Польща оголосила хрестоносцям війну, котра тривала тринадцять років (1454-1466 рр.) [31]. Отже, починаючи з 50-х рр. XV ст. відносини між Польщею та Орденом вступили в критичну фазу свого розвитку, тоді як ста-

новище Їржі з Подебрад швидко зміцніло. А побоювання, що чесько-польськими розбіжностями можуть скористатися хрестоносці, змусили Ягеллонів погодитися на ведення переговорів з гуситським королем [32].

Зближення Чехії та Польщі було оформлено на з'їзді в Глогові. Сталося це 18 травня 1462 р., коли після попередніх домовленостей зустрілися Їржі з Подебрад та Казимир Ягеллон, два володарі, котрі, кожний по своєму, конфліктували з папською курією. Якщо Їржі проявив себе, захищаючи компактати, то Казимир вважався загарбником церковного маєтку – тобто земель Ордену хрестоносців, підтримуваного Пієм II. Під час глоговського з'їзду було укладено, здавалося б, несподівану угоду про антитурецький союз Польщі та Чехії, а також заявлено про підтримку ініціативи Їржі щодо створення широкої коаліції ряду європейських країн, скерованої на боротьбу з Османською імперією. Насправді, домовленості були спрямовані не так проти Порти, як проти хрестоносців, Фрідріха III та римської курії. Про це свідчив той факт, що Чеське королівство усувалося з числа можливих союзників Ордену хрестоносців, а також те, що висунутий проект унії виключав керівну участь у ній Священної Римської імперії та папської держави [33].

Невдовзі після зустрічі в Глогові Антоніо Маріні влітку 1462 р. вирушив до Венеції. Прибув «озброєний» вірною грамотою Їржі й від імені свого володаря та Казимира Польського запропонував Республіці св. Марка приєднатися до антиосманської коаліції, куди б увійшли обидва ці правителі, королі французький і угорський, а також герцоги Бургундії і Саксонії. Венеціанці, котрі через свою географічну близькість із Високою Портою, здавалося, мали б проявити чи не найбільшу зацікавленість у військовій акції проти турецької експансії, поставилися до проекту зі стриманою чемністю. Сама ідея схвалювалася, проте відзначалося, що Венеції більш до вподоби була б уже конкретна угода, ніж попередні переговори. Крім того, венеціанці акцентували на необхідності рахуватися з римським понтифіком, оскільки його, як главу християнства, в такій справі ігнорувати не можна. Велика рада Адріатичної республіки, очевидно, добре усвідомлювала антипапську тенденцію плану, тому й зайняла вичікувальну позицію [34].

Після венеціанської невдачі Антоніо Маріні повернувся в Прагу. Як вважають окремі дослідники, саме на Празькому дворі восени 1462 р. при безпосередній участі Їржі з Подебрад і було вироблено концепцію можливого союзу провідних держав без включення до нього цесаря й папи [35]. Відтак Маріні на деякий час поїхав до Угорщини, побував у Мілані, а наприкінці 1463 р. вже зустрічався з французьким королем Людовіком XI (1461-1483). Серед міланських послів у Парижі Маріні мав приятелів, від яких знав про приховану ворожість Людовіка XI до Пія II [36]. Можливо, саме тому у Франції місію Їржі з Подебрад сприйняли набагато прихильніше, ніж у Республіці св. Марка, Людовік XI до проекту коаліції поставився досить привітно, позаяк вбачав у ній зручні засоби тиску на папу. Крім того, висловив побажання очолити майбутню організацію. Аби улестити честолюбство французького монарха, Маріні з цим погодився. Проте з'ясувати справжні наміри Людовіка XI доволі важко. Правдою є те, що остаточної відповіді Антоніо Маріні так і не отримав. Зручним приводом до затягування справи стали ніби-то недостатні повноваження останнього. Втім, Людовік XI не заперечував, щоб Маріні у пошуках союзників продовжував переговори й надалі і навіть спорядив його задля цього власним листом [37].

Заручившись підтримкою короля Франції, у березні 1463 р. Маріні знову прибув до Венеції, щоб переконати Велику раду приєднатися до пропонованого плану. Та його зусилля виявилися марними, бо, незважаючи на таємничість, про акцію довідалася римська курія. Святий Отець був, очевидно, інформований бургундським двором, котрий в умовах напруженості стосунків з Людовіком XI до пропозиції Їржі з Подебрад поставився вкрай негативно. Дізнавшись про чеський проект, Пій II на противагу запропонував створити союз держав, яким безпосередньо загрожувала турецька експансія. Така антиосманська ліга оформилася вже в жовтні 1463 р. До неї увійшли папська держава, герцогство Бургундія та Венеціанська республіка [38].

Поспішність Пія II не випадкова, адже на цей час проект гуситського короля набув чинності офіційного дипломатичного документу під назвою «Tractatus pacis toti christianitati fiendae», тобто «Договір про

встановлення миру в християнському світі» (Далі «Договір» – І. Л.). Перші достовірні свідчення про це датуються ще червнем 1463 р., коли його текст (у варіанті, відомому на сьогодні) занесено до реєстру польської королівської канцелярії, так звана «Metryka Koronna» [39].

Документ складається з двох частин. Перша – вступ (преамбула), а друга (власне проект) носить характер основного статуту задуманої організації європейських держав, котра в перспективі могла об'єднати увесь світ. У преамбулі визначаються основні причини вироблення проекту, декларується стремління "... докласти всіх зусиль, щоб між християнами було встановлено щирий, справедливий і тривалий мир, єдність і любов..." Описуючи важке становище, в якому опинилися європейці внаслідок війн і міжусобиць, автори «Договору» прагнуть, щоб "війни, розбійницькі набіги, безладдя, пожежі і вбивства, які ... охопили майже увесь християнський світ, які спустошують поля, руйнують міста, розділяють країни і які незліченними стражданнями нищать королівства і князівства, припинилися б назавжди і були замінені похвальним союзом взаємної любові і взаємного братерства..." [40].

Друга частина трактату, власне статут мирної ліги, включає 23 статті чи параграфи. Серед них важливе значення мають ті, що пропонують ряд заходів, за допомогою яких можна запобігти виникненню війни. Прямо чи опосередковано про це йдеться у перших 8 статтях, котрі містять досить детальні інструкції щодо уникнення збройних конфліктів, мирного врегулювання спірних питань між державами, покарання порушників миру. Учасники пропонованого союзу повинні пообіцяти не застосовувати між собою зброю й не допускати, щоб інші робили це від їхнього імені, а також спільно виступати проти того, хто незаконно нападе на одного з них (статті 1-2) [41].

Передбачався захист від "війни за непорозумінням". У цьому контексті показово є 3 стаття. Тут, зокрема, говориться: "... Якщо хтось із підданих здійснить спустошення, грабунки, підпали і будь-які інші злочини в королівствах, князівствах чи землях одного з членів нашого союзу, то мир і згоду не слід вважати порушеними, але злочинці повинні постати перед судом на тій території, де вони були затримані, або де вони проживають... Якщо хто-небудь із нас знехтує цим

ому світі"
остовірни
червнем
і, відомо-
реестру
так звана

частин
га (влас-
ного ста-
тейських
об'єднати
ться ос-
у, декла-
зусиль,
новлено
і, єдність
вище, в
ек війни
рагнуть,
езладдя,
же увесь
ть поля,
кі незлі-
злівства
и і були
і любові

статут
парагра-
в ті, що
ю яких
Прямо
перших
етальні
ройних
спірних
поруш-
і союзу
між со-
робили
висту-
аде на

з непо-
завою
"... Як-
шення,
чини в
одного
не слід
овинні
рії, де
жива-
є цим

зобов'язанням, то буде покараний так само, як і злочинець, а той, хто зазнав безправ'я чи збитків від члена нашої організації, може його притягнути до відповідальності перед згаданим нижче парламентом або консисторським судом [42].

У "Договорі" (стаття 4) йшлося про те, що "якщо той, хто стоїть поза угодою, розпочне війну проти кого-небудь із союзу або готуватиметься до неї, то наші збори від імені всіх учасників домовленостей відряджають посланців для того, щоб владнати визрілі суперечки", тобто передбачалося створення так званого третейського суду. Якщо ж нападник протидіє всім спробам посередництва, тоді члени організації повинні стати у поміч тому, хто постраждав і потребує захисту, й надавати йому фінансову допомогу до тих пір, доки в ній буде необхідність [43].

Окремі положення документу присвячені організаційним засадам врегулювання політичних конфліктів не насильницькими методами. Для цього планувалося створення міжнародної судової установи, яка в статті 9-ій тексту названа загальним консисторієм (*generale consistorium*), а в наступній – простіше – судом (*indicium*). Задля розв'язання всіх спірних питань без затягувань вимагалося, щоб суддя та його помічники вели процес і знаходили справедливість просто і ясно, уникаючи формальностей і крутійства [44].

Дві статті (13 й 14) присвячені життєво важливій для тогочасної Європи проблемі – протистоянню експансії ісламу в особі Туреччини й організаційному та матеріальному забезпеченню, пов'язаному з обороною. Спільно належало з'ясувати, "коли буде зручно напасти на ворога, якими наземними або морськими силами вести війну, з котрими воєводами, яка зброя та які військові засоби мають бути використані й де повинні збиратися всі війська, що рушать далі проти турків". Цікавою була пропозиція про те, щоб усі десятини, котрі на території союзу виплачуються церквам і духовним особам, а також прибутки князів та їх підданих, отримані за три дні в році, надходили б у загальну скарбницю організації [45].

Визначивши мету й завдання проектового союзу, Іржі з Подєбрад спробував окреслити і його структуру. Так, у статті 16-ій йдеться про створення європейської мирної організації (*unio*). Для цього князі повинні були делегувати на другу неділю

Великого посту 1464 р. у місто Базель (Німеччина) "своїх послів, мужів визначних та дуже шанованих, наділених найширшими повноваженнями і печаткою, які б там усі безперервно засідали протягом найближчих п'яти років і від імені тих, котрі будуть до союзу прийняті, утворили й представляли корпорацію, союз або справжню колегію". Наступні п'ять років союзні збори засідали б у французькому місті, а потім – в якому-небудь італійському. За задумом Іржі з Подєбрад та його спільників, організація мала бути юридичною особою (*corpus, universitas seu collegium verum*). В документі зафіксовано також її керівні органи: загальні збори делегатів (*congregatio*), очолювана головою рада правителів (*consilium*), міжнародний суд і, нарешті, апарат урядовців. Останній кваліфікується неоднозначно, але його, висловлюючись сучасною термінологією, цілком закономірно можна розглядати як секретаріат організації. Скажімо, тут згадуються синдик (*sindicus*), тобто свого роду канцлер, фіскальний прокуратор (*fiscalem*), котрий мав піклуватися про матеріальне забезпечення союзу, скарбниця та архів, а також інші чиновники (*officiales*). Передбачалося й наявність атрибутів організації – герба й печатки [46]. На думку історика А.Чубар'яна, в трактаті Іржі з Подєбрад "уперше було виражено зв'язок встановлення миру з певним типом об'єднання європейських держав і народів" [47].

Спеціальний параграф торкався бюджету союзу, а 19-а стаття визначала порядок голосування під час роботи зборів. Король Франції, разом з іншими королями й князями Галлії (ймовірно, йшлося про англійського монарха та герцога Бургундії – І.Л.), отримували один голос, королі й князі Німеччини – другий, дож Венеції та глави італійських міст – третій, король Кастилії та інші іспанські князі також один голос [48]. Тобто Іржі з Подєбрад не виділяв ту чи іншу європейську державу – королівство, князівство, герцогство, а йшов у руслі роботи Пізанського та Констанцького церковних соборів, де також передбачалося голосування за нацією [49]. Якщо всередині окремого блоку виникали б суперечності й незгоди, то питання вирішувалися б більшістю голосів фракції. На випадок рівності голосів перевагу повинні мати ті послі, правителі котрих мають більші заслуги, порівняно з іншими [50].

Отже, передбачалося згуртування держав у регіональні групи (*pationes*). При цьому, названі французька, німецька, італійська та іспанська *patio*. Кожній з них виділявся у загальних зборах один годос (*unam vocem*). Як бачимо, тут нічого не сказано ні про Англію, ні про Польщу, Чехію та Угорщину. Не згадується й ряд інших держав. Англія, очевидно, мала бути включена до блоку "Галлія", а Польща, Чехія та Угорщина – до об'єднання "Німеччина". Можливо Їржі з Подебрад сподівався, що останнє, як за часів Карла IV (1346-1378), управлятиметься з Праги. Щодо голови загальних зборів, то ним, ймовірно, мав стати французький король, позаяк у статті 19-ій "Галлія" названа першою.

Привертає увагу той факт, що склад ради правителів, запропонований у "Договорі", не включав ані папу, ані цісаря Священної Римської імперії. Німецький король повинен був засідати не як імператор, а як один із можновладних князів нарівні з іншими. Щодо римського понтифіка, то він згадується в проекті досить своєрідно. Автор трактату в статті 21-й висловлював побажання, аби папа потурбувався про стягнення десятини з церков та духовних осіб для справи миру, а також скликав князів та правителів міст Італії й зобов'язав їх внести кошти та побудувати флот для боротьби з турками [51].

Незважаючи на те, що проект "Договору" мав на меті хоч трохи зачепити самолюбство Пія II, Їржі з Подебрад все-таки шукав шляхи примирення з римською курією. Задля цього чеський король кинувся на допомогу імператорові Фрідріхові III, котрий, внаслідок чергового конфлікту зі своїм найближчим оточенням, з 5 жовтня 1462 р. був обложений військами у Відні. Проти монарха повстали й городяни, очолювані Волфгангом Голзером. У результаті Фрідріх III разом з 82 шляхтичами та 150 жовнірами став в'язнем віденського замку. Аби визволити свого сюзерена, Їржі з Подебрад негайно вислав війська під командуванням Зденека зі Штернберка й 4 грудня 1462 р. імператор та його придворні були звільнені. На знак подяки чеський король отримав від Фрідріха III чимало нагород, а головне – обіцянку, що цісар і надалі вживатиме заходи у справі нормалізації відносин між Їржі з Подебрад та Пієм II.

У 1463 р. чеський король знову опинився у вирі імператорської політики, йому вдалося припинити війну між Фрідріхом III та Людвігом Баварським, а також довелося виступити посередником щодо примирення австрійських герцогів. Вершиною тогочасної миротворчої діяльності Їржі з Подебрад стали празькі домовленості від 24 серпня 1463 р. про встановлення миру на теренах Священної Римської імперії. При цьому гуситський володар на практиці відчув важливість мирних ідей, закладених у проекті "Договору", й переконався в тому, що не з допомогою зброї, а тільки мирними засобами можна врегулювати суперечки між курфюрстами та князями. Від усіх тих, кого примиряв, Їржі вимагав одного: клопотання в Римі з приводу чеського питання [53].

Внутрішні проблеми дещо відсунули справу укладення унії європейських держав. До неї повернулися знову в другій половині березня 1464 р., коли Антоніо Маріні вирушив до Угорщини. Переговори з угорським королем Матяшем Корвіном не обіцяли нічого хорошого, адже останній упродовж 1463-1464 рр. поступово налагоджував дружні стосунки з Пієм II та Венецією. Зближувала їх турецька небезпека. До того ж, папа вбачав у енергійному Матяшеві опору католицької церкви в Центральній Європі. Угорський король схилився до коаліції з папою ще й тому, що мав з того фінансову користь. Римський понтифік наказав збирати християнськими країнами так звану турецьку данину й посередництвом венеціанських банкірів регулярно посилав до Угорщини значні грошові суми. Скажімо, в червні 1462 р. Матяш підтвердив отримання з папської скарбниці 20 тисяч дукатів, а наступного року церковні субсидії перевищили суму в 50 тисяч дукатів. Тому й не дивно, що папська курія була угорському монархові милішою й ближчою, ніж норавливий і самовпевнений чеський тесть [54].

Поки жила Катеріна (Кунгута), дочка Їржі з Подебрад і дружина Матяша Корвіна, останньому не личило конфліктувати з правителем Чехії. Проте під час пологів у лютому 1464 р. угорська королева померла. З її смертю при Будинському дворі стерлася родинні перепони і в ставленні до Праги почала проявлятися відчуженість. Це позначилося й на переговорах Антоніо Маріні з Матяшем Корвіном щодо проекту мирної організації, які тривали у квітні 1464 р. [55].

ову опинився, йому вдалося підтримати дружбу з Подєбрад. 24 серпня на теренах цього воює з турками й немає потреби закликати його до антиосманських акцій. Характерною для позиції угорського короля була вимога залучення до "Договору" папи та імператора. По суті, місія Антоніо Маріні в Угорщині майже зазнала краху. Єдиним успіхом став лист Матяша Корвіна, котрий від свого імені уповноважував Маріні вести подальші переговори з Людовіком XI. Але це свідчило, перш за все, про зацікавленість угорської політики в дружніх зв'язках із Францією, а не про підтримку Їржі з Подєбрад [56].

У цій ситуації чеському королеві залишалася остання надія у справі здійснення плану мирної організації – Франція. Саме туди 16 травня 1464 р. з Праги вирушило посольство, завдання якого полягало в тому, щоб переконати французького монарха скликати з'їзд європейських правителів для обговорення проекту. Крім цієї найважливішої мети дипломати мали й інше доручення – укласти з Францією договір про дружбу. Виконання першого завдання вважалося програмою максимум, а другого – мінімум, хоча для Їржі з Подєбрад обидва питання були надзвичайно важливими. Посольство отримало вірчі грамоти як від короля Чехії, так і від монархів Польщі та Угорщини. Делегацію очолював досвідчений дипломат Альбрехт Костка з Доступіці, котрий представляв Їржі з Подєбрад і від його імені був уповноважений підписати й чесько-французьку дружню угоду. До складу дипломатичної місії входив і Антоніо Маріні. Він репрезентував польського короля Казимира та угорського володаря Матяша [57].

Після трьох попередніх неофіційних розмов, які Антоніо Маріні вів з Людовіком XI тет-а-тет, 30 червня 1464 р. посольство було прийнято французьким монархом. Відтак чеські дипломати пробули при королівському дворі ще понад два тижні, проте за цей час так і не було остаточно домовлено у справі проекту Їржі з Подєбрад. Затримкою в переговорах скористалася папська курія, яка зуміла застерегти Людовіка XI від

підтримки подібної акції. І хоча Людовік XI, з одного боку, потребував союзника проти могутніх феодалів та Бургундії, з другого – все ж таки побоювався, що тісний і відкритий союз із гуситським королем може підбурити проти нього не тільки папу, але й французьких прелатів. Однак 15 липня 1464 р. відбувся ще один урочистий прийом керівників чеської дипломатичної місії. На цей раз питання про скликання конгресу європейських правителів навіть не піднімалося. Натомість Людовік XI наважився укласти угоду про дружні взаємини. Єпископам, що засідали в королівській раді, її підписання пояснювали як оновлення старих домовленостей з Чехією [58].

Таким чином, програма мінімум була виконана. Чеські дипломати привезли з Парижа два важливі документи: договір про дружбу з Францією й грамоту, в котрій Людовік XI підтверджував вірність Їржі догматам християнської віри [59]. Антоніо Маріні покинув посольство відразу ж після того, як воно вирушило в дорогу додому. Він залишився у Франції й на службу до Їржі з Подєбрад так вже більше й не повернувся. Важко сказати, що спонукало Маріні до такого кроку: незгода з Альбрехтом Косткою чи небажання доповідати чеському королеві про поразку і марність своїх зусиль. Відхід Маріні означав кінець політичних акцій, довіязаних із проектом "Договору". Він став архівним надбанням і предметом вивчення дослідників [60].

Незважаючи на те, що старання Їржі з Подєбрад не привели до позитивних результатів, не варто зводити нанівець значення плану об'єднання провідних європейських монархів. Його появу слід розглядати в контексті гуманістичних ідей, які досить своєрідно вплинули на політичну думку середньовічної Чехії. Запропонований гуситським королем "Договір" містив у своїй основі спробу розв'язання проблем, що хвилювали багатьох світських можновладців тогочасної Європи: обмежити інтриги римської курії у міжнародній політиці, запобігти турецькій експансії, забезпечити мир у християнському світі. І, нарешті, проект є свідченням занепаду універсалістських устремлень папства, зростання національної державності та зародження федеративних тенденцій у європейській історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Království dvojího lidu. Ceske dějiny let 1456-1526 v soudobé korespondenci.- Praha, 1989
2. Базельські компактати (комплекс угод 1433-1435 рр.), за якими на території Чехії визнавалося право мирян на причащення під обома видами (не тільки хлібом, а й вином), проголошені на основі домовленостей між чашниками, імператором Сігізмундом (1410-1437) та представниками Базельського церковного собору 5 червня 1436 р. в м. Іглаві.
3. Чехія й Моравія. Издание Славянскаго благотворительнаго комитета.- СПб., 1871.- С. 66.
4. Přehled dějin Československa I/1 [do r. 1526].- Praha, 1980.- S. 482-485.
5. Vaníček V. Strukturální rysy českých středověkých dějin jako dějin evropských// Velké dějiny malý národ. O dnešní české statnosti a o současnem odkazu velkých dejin zemi České koruny a Československé republiky.- Česke spisovatel, 1995.- S. 154.
6. Гуса В. История Чехословакии.- Прага, 1963.- С. 82.
7. История Венгрии. В 3-х тт.- М., 1971.- Т. 1.- С. 209.
8. Краткая история Чехословакии. С древнейших времён до наших дней.- М., 1988.- С. 80-81.
9. Smlouva a zapis, kterak jest volen za zprávcí království Českého pan Jiří z Poděbrad, a k nemu dvanácte přidanych k radě. V Praze, 1452, 27. Apr.// Macek J. Jiří z Poděbrad. - Praha, 1967.- S. 240-244.
10. Рыжов К. Все монархи мира. Западная Европа.- М., 1999.- С. 572-573.
11. История Венгрии. В 3-х тт.- М., 1971.- Т. 1.- С. 210-211.
12. Лесны И. О недугах сильных мира сего (властелины мира глазами невролога).- Прага, 1990.- С. 94.
13. Přehled dějin Československa I/1 [do r. 1526].- S. 487-488.
14. История Венгрии. В трех томах.- Т. I.- С. 212.
15. Лесны И. Указ. сочинение.- С. 93-94, 98.
16. Přehled dějin Československa I/1. [do r. 1526].- S. 489-490.
17. История Венгрии. В 3-х тт.- Т. 1.- С. 212-213.
18. Přehled dějin Československa I/1 [do r. 1526]. - S. 490.
19. Přehled dějin Československa I/1 [do r. 1526].- S. 490.
20. Краткая история Чехословакии. С древнейших времён до наших дней.- С. 81.
21. Macek J. Jiří z Poděbrad.- S. 129-130.
22. Чехія и Моравія. Издание Славянскаго благотворительнаго комитета.- С. 69.
23. Краткая история Чехословакии. С древнейших времён до наших дней.- С. 81-82.
24. Macek J. K zahraniční politice krále Jiřího// Československý časopis historický.- 1965.- № 13.- S. 19-29.
25. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy// Slovanský přehled 50.- 1964.- № 2-3.- S. 76.
26. Vaněček V. Historický význam projektu krále Jiřího a vědecké problémy kolem něho// Všeobecná mírová organizace podle návrhu českého krále Jiřího z let 1462/1464.- Praha, 1964.- S. 32.
27. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy.- S. 76.
28. Macek J. Jiří z Poděbrad. - S. 149-150.
29. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV-XVI вв. Главные тенденции политических взаимоотношений.- М., 1984.- С. 63-64.
30. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy. - S. 76-77.
31. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV-XVI вв.- С. 64. Řezník M. Královské Prusko v polských dějinach// Dějiny a současnost.- 1999.- № 2.- S. 11-12.
32. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy.- S. 77.
33. Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XV-XVI вв. - С. 67-68.
34. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy.- S. 78.
35. Vaněček V. Historický význam projektu krále a vědecké problémy kolem něho. - S. 35.
36. Macek J. Jiří z Poděbrad.- S. 158.
37. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy. - S. 79.
38. Ibid.- S. 79.
39. Přehled dějin Československa I/1 [do r. 1526].- S. 492.
40. Tractatus pacis toti christianitati fiendae// Všeobecná mírová organizace podle návrhu českého krále Jiřího z let 1462/1464.- S. 62.
41. Ibid.- S. 62-63.
42. Ibid.- S. 63.
43. Ibid.- S. 63-64.
44. Ibid.- S. 65.
45. Ibid.- S. 66.
46. Ibid.- S. 67.
47. Чубарьян А. О. Европейская идея в истории. Проблемы войны и мира.- М., 1987.- С. 50.
48. Tractatus pacis toti christianitati fiendae.- S. 68.
49. Чубарьян А. О. Указ. соч. - С. 51.
50. Tractatus pacis toti christianitati fiendae.- S. 68.
51. Ibid.- S. 68-69.
52. Macek V. Jiří z Poděbrad. - S. 159.
53. Ibid.- S. 162.

54. Ibid. - S. 163.
 55. Ibid. - S. 164.
 56. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy. -S. 155.
 57. Vaněček V. Historicky význam projektu krále Jiřího a vědecké problémové kolem něho. - S. 46.
 58. Ibid. - S. 49.
 59. Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней. - С. 84.
 60. Mikulka J. Jiří z Poděbrad a plán mírového uspořádání Evropy. - S. 157.

SUMMARY

The Project „Treaty on Peace Establishment in the christian World“ by Hussite king Geoge from Podebrad

Ihor Lychtey

The article deals with the most important aspects of foreign policy of Czech king George from Podebrad. In order to find abroad allies against Pope curia he had prepared a project to create a coalition of leceoling European states which aim was to limit Pope intrigues in the foreign policy, to prevent Turkish jeopardy and to establish peace in Europe. George efforts, though led to no positive results.

ПОШУК НОВИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ-РУСІ У 60-70-х рр. XII ст.

ФЕДАКА С.

Після тривалої феодалної війни 1140-50-х років життєві ресурси Русі-України були вкрай виснажені. Змучене майже п'ятнадцятилітньою усобицею суспільство гостро потребувало мирної передишки – будь-якою ціною. Продовження воєн могло вже позначитися не лише на економічних, а й на демографічних характеристиках. У цьому і коріниться головна відповідь на загадку відносно спокійного правління у Києві Ростислава Мстиславича (1159-1167), який до цього 32 роки правив у Смоленську і був засновником смоленської династії.

Парадоксально, що правителем у пост-імперському Києві став князь зовсім не з української землі. Але це сталося після того як українські князі не дійшли порозуміння. Жодна з п'яти земель не змогла просунути свого кандидата на великий стіл. Смоленець же як проміжна кандидатура влаштував усіх. Будучи тут чужим, він не повинен би

був затриматися у Києві довше, ніж на це розраховували шукачі компромісу. Мавра запросили зробити свою справу – забезпечити кілька років миру, бо що-що, а миротворчі здібності не є типовими для українського національного характеру. Цього разу знов не обійшлися без варягів.

Правда, на початку правління Ростислава ще сталося кілька спалахів усобиці, але це була вже її агонія. 1160 р. Ізяслав Давидович, оговтавшись від поразки та закликавши половців, пішов на Чернігів. Проте тамтешньому Святославу допомогли київські, волинські і галицькі полки. Останні і надалі неодноразово підтримували Святослава Ольговича. 1161 р. під час нової спроби відвоювати Київ Ізяслав був поранений і помер. Його союзник галицький ізгой Іван Берладник того ж року помер у Фесалоніках. Можна лише гадати, чи не було тут руки Ярослава Галицького, який тепер ставав